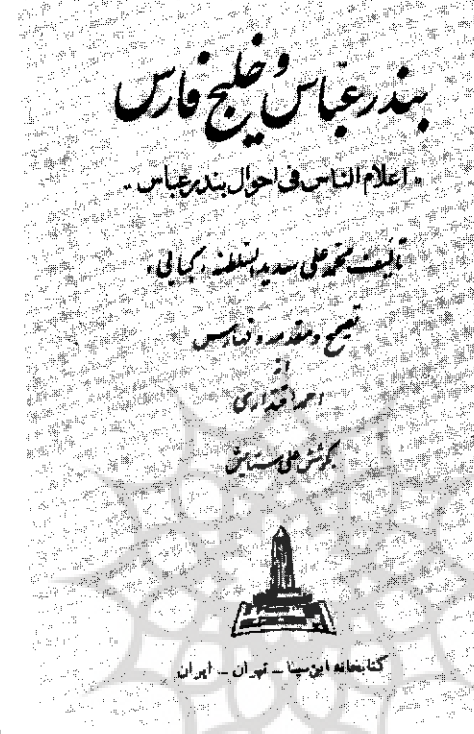

درباره خلیج فارس به طور اعم و هرمزگان خصوصاً از دیرباز کتاب‌های متعددی به رشته تحریر درآمده است. از جمله در کتیبه‌های کلدانی و آشوری و عیلامی، نام خلیج فارس ذکر شده است. تمام جغرافی‌دانان دنیای باستان مانند استرابون و دیگران و همچنین جغرافی‌دانان اسلامی از خلیج فارس و بنادر آن سخن رانده‌اند. اخیراً مشرفین نیز کتاب‌های متعددی درباره خلیج فارس نگاشته‌اند. هرچا که از خلیج فارس بحث شده از بندرعباس و هرمز هم سخن رفته است. اما از دانشمندانی که اخیراً درباره خلیج فارس و بندرعباس تحقیق و بررسی کرده‌اند، محمدعلی خان کیابی ملقب به سدیدالسلطنه می‌باشد که صاحب آثار و تألیفات متعددی درباره خلیج فارس و خطه جنوب می‌باشد.

کتاب اعلام الناس در دو جلد و جمعاً ۷۳۶ صفحه به چاپ رسیده و حاوی فرمان‌ها و تصاویر متعددی است. فرمان‌ها از سوی ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه برای مؤلف و پدرش صادر شده است و تصاویر متعلق به نقشه‌های تاریخی و تصویر شخصیت‌های علمی و ادبی و سیاسی دوستان و آشنایان و معاصران سدیدالسلطنه است. در صفحات نخستین کتاب دو فرمان از طرف ناصرالدین شاه به افتخار پدر مؤلف سپس چند فرمان از طرف هر دو پادشاه قاجار برای مؤلف کتاب (سدیدالسلطنه) به خاطر خدمات صادقانه و خالصانه آنها در خطه جنوب به چاپ رسیده است. اما ظاهراً استاد احمد اقتداری، چنان که در مقدمه کتاب اشاره کرده‌اند، تنها به ذکر چند فرمان و نامه بسنده کرده‌اند.

اگرچه عنوان کتاب اعلام الناس فی احوال بندرعباس عربی و به نثر مسجع می‌باشد (عنوان اغلب کتاب‌های سدیدالسلطنه به عربی و دارای سجع می‌باشد) اما متن کتاب از ابتدا تا انتها ساده و بدون تکلف و تصنع است. با وجود اینکه در آن عصر کسانی بودند که هنوز به نثر مصنوع می‌نوشتند و از سبک هندی پیروی می‌کرده‌اند. به جز کسانی که از نهضت بازگشت ادبی و سبک دوره مشروطه پیروی کرده‌اند و از پیشگامان نهضت مشروطه بودند، مانند میرزا ملکم‌خان، میرزا آقاخان کرمانی و طالبوف. مقارن همین اوضاع و احوال کتاب‌هایی در دست داریم که کاملاً منشیانه نوشته

شده‌اند. مانند تاریخ دلگشای اوز، که انشای آن مربوط به دوره نادری و ماقبل آن است و با کتاب اعلام الناس که نثر آن ساده و به دور از حشو و زائد می‌باشد، اختلاف فاحش دارد. چنان که اشاره شد کتاب اعلام الناس در دو جلد تهیه شده است. سدیدالسلطنه جلد اول این کتاب را در سال ۱۳۳۰ قمری به پایان رسانده است. او درباره علت نوشتن کتاب می‌نویسد: «کتاب بر دو جلد تقسیم کرده، جلد اول را پس از اتمام به اولیاء دولت علیه ایران تقدیم داشته، شاید به اهمیت آن نقطه التفات کنند و توجه خود را معطوف بنان سازند و به محافظ

دروازه مملکت خود بپردازند». چنان که ملاحظه می‌شود علاقه مفراط و میهن‌پرستی این مرد بزرگ تا چه حد بوده است. از خلال نوشته‌های سدید برمی‌آید که زمامداران آن روز نسبت به مملکت به خصوص خطه جنوب التفات نداشتند و افراد دانا و میهن‌پرستی مانند سدید تعدادشان اندک بوده و فریادشان به جایی نمی‌رسیده است. سدید در مقدمه جلد دوم می‌نویسد: «سپس نگارش جلد دوم کتاب اعلام الناس فی احوال بندرعباس را تصمیم و در ماه ربیع‌الاول ۱۳۳۴ هـ - ق. شروع به تفریق آن نمود. اطلاعات جدیدی که از آن دیار بدست افتاده و قایح حدیثه که به حدیث پیوست و مطالبی راجع به تاریخ قدیم آن سامان ماعوض از کتاب معتبره که بعد از مطالعه آن رونق آمده در جلد دومین برنگارد.» سدیدالسلطنه در مورد عدم توجه سلاطین قاجار نسبت به کشور، بخصوص خطه جنوب، در دیباچه جلد اول کتاب می‌نویسد: «چون کارکنان دولت به درجه‌ای صرف نظر از بنادر خلیج فارس کرده که آن ناحیه وسیع را گویا خارج از خریطه ایران شمرده و دروازه جنوب ممالک خود را بدون حافظ و مراقب گذاشته و سبب آن همه تغافل، مباعدت این حدود از مرکز به نظر آمد. این است که برخورد واجب یافته اطلاعات خود را در احوال آن دیار که حاصل ایام ماموریت متعاقبه و اسفار متوالیه در آن نقاط است و آنها را نزد خود پریشان داشته‌ام، جمع و لباس تدوین پوشانیده و به نظر اولیای امور خود رسانیده، شاید انتباه یابند و بیدار شوند و توجه خود را به این صوبه معطوف سازند و چون اهمیت بندرعباس بیشتر از نقاط دیگر بود، ابتدا به نگارش حال آن دیار نمود.» مطالب کتاب سدیدالسلطنه، تا آنجا که مربوط به عصر خودش می‌باشد (یکصد سال پیش)، حاصل مشاهدات شخصی است. اما هنگامی که به تاریخ و گذشته این خطه می‌پردازد، از آثار مورخان قرون گذشته استفاده می‌کند. سدید همچنین کتاب‌هایی را که هم عصر خودش درباره خلیج فارس و سایر نواحی این خطه در قرون گذشته نوشته شده‌اند، مورد مطالعه قرار داده و آن مطالب را عیناً در آثارش آورده است. سدید در کتاب اعلام الناس بیشتر به ذکر بندرعباس و هرمز و میناب و جزیره قشم پرداخته است. وی در مورد بندرعباس از

○ احمد ملک

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

نگاهی به تاریخ جنوب در کتاب

اعلام الناس فی احوال بندرعباس

(بندرعباس و خلیج فارس)

- اعلام الناس فی احوال بندرعباس (بندرعباس و خلیج فارس)
- تألیف: محمدعلی خان سدیدالسلطنه کیابی بندرعباس
- تصحیح: احمد اقتداری
- ناشر: دنیای کتاب

مساحت و حدود و جمعیت و انواع محصولات، رودخانه‌ها، خوراک، پوشاک، نخلستان‌ها، روستاها و فاصله آنها تا شهر و نیز آداب و رسوم، زیارتگاه‌ها، مالیات‌ها و انواع صادرات و واردات بحث کرده است.

نکته مهمی که در آثار سدید، به خصوص سفرنامه‌اش قابل ملاحظه است دقت در مشاهدات او است. بسیار کسانی هستند که چیزهای قابل توجهی از برابر چشمشان می‌گذرد ولی گویی آنها را نمی‌بینند و در ذهن‌شان اثر نمی‌گذارد اما افراد معدودی هستند که هیچ چیز را ندیده نمی‌گذارند و هر موضوعی را در حد خود، اگرچه به سرعت و در زمانی کوتاه، می‌بینند، می‌سنجد و آن را چنان که هست به دیگران می‌نمایانند. سدیدالسلطنه از این گونه افراد است. وسعت مشاهده و نکته‌بینی او از یک طرف، هوش وافر و قدرت دریافت وی نیز از جانب دیگر، به او برجستگی خاص بخشیده است. از این رو توانسته آثار ذی‌قیمتی را از خود به یادگار بگذارد.

مناظر طبیعی و شکل شهرها و روستاها، بناها، طرز معیشت مردم و شیوه دادوستد و زندگی، آداب و رسوم و احوال و روحیات و اخلاق آنان به خصوص در سفرنامه‌اش، به روشنی تصویر شده است.

توصیفات سدید در کتاب اعلام الناس و سفرنامه‌اش التذقیق فی سیرالطریق بسیار جذاب و دلنشین است. وی توانسته است از آنچه دیده، تصویری زنده و روشن پیش چشم خواننده مجسم کند و مناظر طبیعی، کوه‌ها، دشت‌ها، شهرها، بناها، لباس و آداب و رسوم و سایر موارد را به تصویر بکشد.

سدید ارقام و آمار دقیقی از مسافت راه‌ها و قیمت اجناس، صادرات و واردات و انواع مالیات‌ها در کتابش ذکر کرده است که نمونه‌هایی از آن به قرار زیر است:

مالیات‌های سال ۱۳۲۸ هـ. ق: میناب پانزده هزار تومان؛ قشم سه هزار و پانصد تومان.^۶

«لاغ بارکش که به فروش می‌رسد، بایع و مشتری باید هرکدام یک قران بدهند.»^۷

«از ماهی شور و متوتا و حرا و خرما که وارد کناره دریا شود

صد دو دریافت کنند.»^۸

سدیدالسلطنه تعداد دکان‌ها، اصنافه بازار و مغازه‌های متفرقه در قشم، میناب و بندرعباس را ذکر کرده است. نویسنده در کتاب اعلام الناس صفحات متعددی را به واردات و صادرات در سال ۱۳۳۷ هـ. ق. اختصاص داده است.^۹

واردات در سال ۱۳۳۷ هـ. ق:

آلمانیا ۹۵۵۴۴ تومان.

فرانسه ۱۴۸۷۸۴ تومان.

بلجیک ۳۳۰۸۳ تومان.

مطالب کتاب سدیدالسلطنه، تا آنجا که مربوط به عصر خودش می‌باشد (یکصد سال پیش)، حاصل مشاهدات شخصی است، اما هنگامی که به تاریخ این خطه می‌پردازد، از آثار مورخان قرون گذشته استفاده می‌کند

سدید در کتاب اعلام الناس بیشتر به ذکر بندرعباس، هرمز، میناب و جزیره قشم پرداخته است

هولند ۳۶۴۱ تومان.

سدیدالسلطنه می‌نویسد: در سال ۱۳۳۴ هـ. ق (سال انقلاب مشروطه) بندرعباس از دو قسمت تشکیل شده بود. یک قسمت را حکومت اداره می‌کرد و قسمت دیگر در اجاره کارگزاران معین‌التجار بوده است.^{۱۰}

سپس هر قسمت را به تفصیل تمام مورد بررسی قرار می‌دهد. حدود، مساحت جمعیت آداب و رسوم، مذهب تعداد خانوار، خوراکه پوشاک، چهارپایان، تخیلات، رودخانه‌ها، گمرکات، آثار باستانی، داستان‌ها و افسانه‌های متداول در میان مردم، آب انبارها (برکه‌ها) و نقش آنها در حیات مردم منطقه و نیز کاروانسراها، کشتی‌ها، لنج‌ها، فاصله روستاها و شهرها از یکدیگر به تفصیل مورد بررسی قرار داده است. از ویژگی‌های این کتاب پرداختن به آثار تاریخی و سبک معماری آنها است. هرچند این ویژگی در سفرنامه‌اش بیشتر مشاهده می‌شود. به طور کلی چیزی از دید کنجکاوانه نویسنده پنهان نمانده است. طرز ساختمان‌ها و بناها به خصوص برای لو جالب توجه است. به هر جا که قدم می‌گذارد اول به معماری و سبک آن توجه خاصی نشان می‌دهد. سدید آثار باستانی ایران را در هر جا که بوده دیده است و بر خرابی آنها افسوس خورده و از روزگار گله و شکایت کرده است. وقتی که تخت جمشید را مشاهده می‌کند به شدت متأثر و انده‌گین می‌شود و بی‌اختیار قصیده معروف ایوان ملتان خاقانی را به یاد می‌آورد (هانی‌ای دل عبرت بین...) و می‌نویسد: «آثار نیاکان خود را چنان خراب و... عمارات سلطنتی سلاطین عظیم‌الشان وطن خود را منهدم و مطموس دیدم که قصیده مشهور خاقانی به یادم آمد.»^{۱۱}

او با حسرت از آن شکوه و عظمت یاد می‌کند «چه بسیار ملوک محتشم و سلاطین عظیم‌الشان در آن مقام و ملکش اقامت داشته و تاج بخشی‌ها فرموده‌اند و امروز تمام آنها در زیر خاک آرمیده و به چشم حسرت بر ما نگرانند.»^{۱۲} و از این که جایگاه سلاطین عجم مرتفع و چراگاه دواب و چهارپایان شده به شدت افسوس می‌خورد، اما ناله او بر این ویرانه‌ها به جایی نمی‌رسد. سپس می‌نویسد: «افسوس از عدم اهتمامات امانت دولت علیه عنقریب از این آثار عظیمه نیاکان ما سنگی باقی نخواهی دید...»^{۱۳} سدید در مورد نام شهرها و روستاها و وجه تسمیه و تاریخچه

هرمزگان - بقایای آثار تاریخی بندر هرمز کهنه

چنان که اشاره شد سدیدالسلطنه در نوشتن کتاب اعلام الناس (بندرعباس و خلیج فارس) از منابع متعددی استفاده کرده است و بنا به اظهارات نویسنده، در هر کتابی اسمی از خلیج فارس و سایر نقاط این خطه برده شده، عیناً در کتابش آورده است.

اغلب آثاری که سدید در نوشتن کتابش استفاده کرده است بیشتر مربوط به قرن هفتم هجری به بعد می‌باشد. از آنجا که نویسنده کتاب بندرعباس و خلیج فارس مطالب کتاب‌های تاریخی را عیناً در کتابش ذکر کرده، به همین جهت این نوشته‌ها بیشتر جنبه تکراری دارد و چون کمتر به تجزیه و تحلیل این نوشته‌ها پرداخته، به نظر می‌رسد مطالب کتاب (اعلام الناس) در برخی نکات بسیار مغشوش و نامسجم می‌باشد.

سدیدالسلطنه درباره فتح هرمز از تاریخ‌های متعددی از جمله کتاب معروف عالم آرای عباسی استفاده کرده است و مطالب آن را با نثری مصنوع و پیچیده در کتابش آورده است.^{۱۵} سدید مطالب بسیاری از کتاب مرآت البلدان اعتمادالسلطنه اخذ کرده و از جمله سفرنامه نثار که سردار معروف اسکندر را از کتاب مرآت البلدان به طور کامل اقتباس و در اعلام الناس نقل کرده است.^{۱۶}

اعتمادالسلطنه سفرنامه نثارک را به پارسی ترجمه کرده است. این سردار، سواحل مکران و دریای پارس را در سنه ۳۷۶ (ق. م) سیاحت نموده و روزنامه سفر خود را از دهانه سند تا انتهای سفر، روز به روز نوشته و اکنون موجود است.

سدید سعی کرده اسامی برخی از شهرها و آبادی‌ها را که در مسیر نثارک بوده با اسامی امروزی آنها تطبیق دهد. چنان که نوشته است: «آنچه در حاشیه نگارد یا آنچه در میان دو علامت نگارش یابد انتقاد نگارنده است.»

نویسنده درباره اوضاع جغرافیای تاریخی خلیج فارس و بنادر و جزایر آن از کتاب جام‌جم بهره برده است. سپس مطالب سفرنامه تاورنیه (ناجر و سیاح فرانسوی معاصر شاه عباس ثانی و شاه صفی) درباره خلیج فارس و بندرعباس و مناطق جنوب ایران می‌پردازد و تا خاتمه جلد اول که حدود ۶۰ صفحه می‌باشد، عیناً

مطالب آن را نقل می‌کند.

از جمله منابع مهم کتاب اعلام الناس در مورد پادشاهان هرمز قدیم و جدید، سفرنامه ابن بطوطه و نزهةالقلوب است که نویسنده به کرات از آنها نام برده است.^{۱۷}

سدید همچنین از جزیره قشم و تاریخچه آن صحبت می‌کند و از فتح آن به دست مسلمانان یاد می‌نماید و به قول مورخان و جغرافی نویسانی چون مسعودی و یاقوت حموی استناد می‌کند.^{۱۸} سدیدالسلطنه با استفاده از آثار و منابع متعددی مانند نخبةالدهر، روضةالصفاء و نزهةالقلوب درباره ساکنان اولیه میناب کنونی و جزیره هرمز و ابتدای آبادانی و رونق آنها مطالب مسوطی ارائه می‌کند. آنگاه از تحولی که در میناب کنونی و سپس جزیره هرمز، در اثر حمله مغول و تاتار ایجاد شده اطلاعات مهم و موثقی به دست می‌دهد.^{۱۹}

سدیدالسلطنه سپس به تاریخ گذشته لارستان می‌پردازد و از قول سیاحان و مورخان چون ابن بطوطه و میرخواند (مؤلف روضةالصفاء) این قسمت از جنوب ایران را به اختصار ذکر می‌کند و از مسافرت ابن بطوطه به لارستان سخن می‌گوید.^{۲۰} بانوجه به اهمیت و نقش تعیین کننده هرمز در منطقه جنوب، به ویژه بندرعباس، در اینجا نظریه جغرافیادانان درباره این شهر مرور می‌شود.

در زمان ابن بطوطه بزرگترین بندر خلیج فارس هرمز بود و ضربالمثل «زمین انگشتری است و هرمز همچون مرواریدی به صورت نگین آن است» خالی از حقیقت نبوده است.

این شهر در دوره تملن هلنی نیز تحت نام اورمزی (اورمزد) معروف بود.

آریانوس و بطلمیوس نیز از این شهر سخن می‌گویند و تارخ، دریا سالار اسکندر مقنونی نیز در سفرنامه‌اش از هرمز یاد می‌کند. هرمز پس از تصرف ایران به دست اعراب مسلمان، اهمیت دریایی بین‌المللی کسب نمود.

بنا به گفته استخری و مقدسی، جغرافی دانان معروف مسلمان، بزرگترین بندر جنوب شرقی ایران، هرمز بود. از اینجا محصولات کشاورزی، نمک، فلزات قیمتی و سایر چیزهای دیگر

می‌بردند. یاقوت حموی جغرافی دان معروف نیز نوشته است: «که هرمز نقش مهمی در تجارت هند به عهده دارد».

پس از تاخت و تاز مغولان، آنها خراجگذار خان مغول شدند. در اواسط قرن هفتم (ه. ق) لشکرکشی هلاکوخان مغول، موجب نگرانی اشراف و ثروتمندان این منطقه شد و به همین جهت حاکم هرمز مجبور شد به جزیره نزدیکی که در آن دژ محکمی ساخته شده بود، نقل مکان کند. سرانجام شهر جدیدی بنا گردید که به نام هرمز نو معروف شد. غیرقابل دسترس بودن هرمز جدید باعث شد به زودی رشد کند و روابط خود را با اقصا نقاط عالم توسعه بیشتری دهد. به همین جهت در قرن هشتم هجری هرمز مهمترین نقطه حمل و نقل بازرگانی بود که هند و چین را با کشورهای آسیای نزدیک و میانه و حتی اروپا مربوط می‌ساخت. سدیدالسلطنه درباره هرمز از آثار متعددی استفاده کرده و درباره گذشته آن، زمانی که پادشاهان هرمز دارای قدرت و شوکت بودند تا زمانی که به وسیله مغولان و سپس به وسیله پرتغالی‌ها شوکت و عظمت خود را از دست دادند، مورد بررسی قرار داده و در این باره می‌نویسد: «از کتاب‌هایی که هنگام نگارش موجود بود آنچه به هرمز و عباسی تعلق داشت خلاصه از آن در اینجا نگارش یافته و خوانندگان تطبیق و تنقید خواهند کرد.»^{۲۱}

از منابع مهمی که در رابطه با تاریخ هرمز مورد استفاده نویسنده قرار گرفته، کتاب تاریخ ملوک بنی قیصر معروف به قران السعدین می‌باشد. سدید در این رابطه همچنین از آثاری مانند سیره جلال‌الدین منکبرنی و کتاب حبیب السیر بهره برده است.^{۲۲}

سدید در رابطه با اعرابی که در برخی از نواحی خلیج فارس حکومت داشتند از کتاب حقایق الاخبار ناصری^{۲۳} و در رابطه با طغیان‌هایی که در جنوب اتفاق افتاده از کتاب تاریخ جهانگشای نادری استفاده کرده است.^{۲۴}

سدید همچنین از کتاب تاریخ منتظم ناصری، نیز کتاب اخبار الدول به ویژه در مورد چگونگی زوال هرمز، بهره فراوان برده است.^{۲۵}

مؤلفه جلد دوم کتاب را با مطالب تاورنیه آغاز می‌کند و می‌نویسد:

مجموعه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
سال بیستم علوم انسانی

سدید در مورد بندرعباس از مساحت و حدود و جمعیت و انواع محصولات، رودخانه‌ها، خوراکی، پوشاک، نخ‌سازان‌ها، روستاها و فاصله آنها تا شهر و نیز آداب و رسوم، زیارتگاه‌ها، مالیات‌ها و انواع صادرات و واردات بحث کرده است.

«بارون تاورنیه فرانسوی از اوائل قرن هفدهم میلادی شش بار به ایران و هندوستان سیاحت نمود و طرق مختلف آن ممالک را پیمود. مسافرت نامچه ایران را در پنج کتاب نگاشته و تقدیم دربار لوئی چهاردهم، پادشاه فرانسه کرده و آن کتاب نفیس را حاجی علی قلی خان بختیاری سردار اسعد در سال ۱۳۳۱ امر کرده به پارسی کنند و لباس طبع بیوشانند. میرزا ابوتراب خان نوری نظم الدوله آن را به پارسی کرد و میرزا احمدخان مشیر حضور به طبع رسانید و نگارنده را آن کتاب بدست افتاد و از مطالعه گذرانید از آن کتاب هر جا از هرمز و عباسی یاد کرد در اینجا نگارش یابد».^{۲۸}

سدید از صفحه ۳۵۸ تا ۴۴۷ کتاب اعلام الناس یعنی ۸۹ صفحه عیناً از سفرنامه تاورنیه نقل قول کرده است و دخل و تصرفی در آن نکرده و فقط چند بار در خلال نوشته‌ها، نظریات خود را در میان دو علامت ذکر کرده است.

سدید در جلد دوم کتاب به ذکر نوشته‌های سیاحان و مورخان در کتابش اکتفا کرده و کمتر به تجزیه و تحلیل آنها پرداخته است. او همچنین از صفحات متعدد کتاب سالنامه تلگرافخانه ایران که در سال ۱۲۹۹ ه. ق. در ایران به چاپ رسیده،^{۲۹} استفاده کرده که حدود ۶۰ صفحه از کتاب اعلام الناس را به خود اختصاص داده است.

نویسنده از کتاب خلیج فارس تألیف مسیو رمی و ادالا نیز استفاده کرده و صفحات زیادی از این کتاب را نقل کرده است.^{۳۰} در ادامه چند صفحه از روزنامه ایران شماره ۱۷۳، سال ۱۳۳۶ ه. ق. که مطالبی در مورد هرمز و بندرعباس داشته، در کتاب سدید آمده است.^{۳۱}

سدیدالسلطنه از کتاب تاریخ منتظم ناصری (جلد دوم) اثر اعتمادالسلطنه نیز صفحات زیادی را نقل می‌کند. سپس در رابطه با شرح حال شاعران خطه جنوب فارس، از کتاب آتشکده آذر استفاده کرده و چند صفحه از این کتاب را عیناً نقل می‌کند.^{۳۲} یکی از منابع مهمی که نویسنده استفاده کرده، کتابی است تحت عنوان راپرت نظامی انگلیسی‌ها در ایران که سدید در مورد آن می‌نویسد:

«کتاب و نقشه از اسرار حریریة انگلیسی‌ها راجع به کلیه ممالک محروسه ایران که اعضای مرکزی قشون هندوستان در سال ۱۹۱۱ مطابق سال ۱۳۲۹ تألیف و ترسیم کرده‌اند در سال ۱۹۱۲ در سیملا مطبوعه دولتی به طبع رسیده و از مطبوعات مخفیانه حکومت هندوستان محسوب می‌شود، به وسیله‌ای بدست نگارنده افتاد. بعد از استقراء در سال ۱۳۴۲ ه. ق. به توسط وزارت خارجه تقدیم اولیاء دولت قاهره نمود.»^{۳۳} سدید ۳۵ صفحه از کتاب اعلام الناس را به نقل قول از این کتاب اختصاص داده است.

صفحات آخر کتاب اعلام الناس درباره تجارت بندرعباس و هرمز از کتاب رموز البرقیه فی سهولت تجارت الشریقه و الغربیه نقل شده است در کتاب اخیر، شرح حال دوازده تن از پادشاهان هرمز آمده است.^{۳۴}

موضوع بررسی و شرح تاریخ مناطق جنوبی کشور در آثار سدید برجستگی و ویژگی خاص و منحصر به فردی دارد.

سدیدالسلطنه در برخی آثارش از جمله کتاب اعلام الناس، به قیام جواسم اشاراتی کرده است. اما در کتاب سفرنامه‌اش که التذقیق فی السیر الطریق نام دارد و نیز در کتاب دیگرش تحت عنوان مفاص اللئالی و مناراللیالی این قیام را به تفصیل شرح داده است که برای محققان و اهل تاریخ بسیار سودمند است.^{۳۵}

پی نوشت‌ها:

۱. اوز: بخشی از توابع شهرستان لار در استان فارس است. تاریخ دلگشای اوز توسط محمدهادی کرامتی در دوران قاجار نوشته شده و آقای دکتر باستانی یاریزی مقدمه‌ای در باب تاریخ محلی بر آن نگاشته‌اند.
۲. محمدعلی خان سدیدالسلطنه کیابی بندرعباسی: اعلام الناس فی احوال بندرعباس، (بندرعباس و خلیج فارس) تصحیح احمد اقتداری، دنیای کتاب تهران، ج ۱، ص ۲۹.
۳. اعلام الناس، ص ۳۵۷.
۴. اعلام الناس، ص ۳۵۷.
۵. اعلام الناس، دیباچه، ص ۱.
۶. اعلام الناس، ص ۱۶۵.
۷. اعلام الناس، ص ۱۱۶.
۸. همانجا.
۹. اعلام الناس، ص ۱۸۳.
۱۰. اعلام الناس، ص ۲.

۱۱. سفرنامه، ص ۵۶.
۱۲. همانجا.
۱۳. سفرنامه، ص ۵۷.
۱۴. اعلام الناس، ص ۷۷.
۱۵. اعلام الناس، ص ۷۷.
۱۶. اعلام الناس، ص ۲۶۳.
۱۷. همین کتاب، ص ۲۱۴.
۱۸. اعلام الناس، ص ۳۱۰. این کتاب از فرهاد میرزا در موضوع جغرافیا می‌باشد.

۱۹. اعلام الناس، ص ۶۵. نزهةالقلوب از حمدالله مستوفی در موضوع جغرافیا م‌باشد.

۲۰. مروج الذهب مسعودی و معجم البلدان یاقوت حموی.

۲۱. نخبه الدهر، تألیف شمس‌الدین بن عبدالله صفوی و مشقی و روضةالصفاء میرخواند.

۲۲. اعلام الناس، ص ۲۱۷.

۲۳. اعلام الناس، ص ۲۶۱.

۲۴. نویسنده سیره جلال‌الدین منبرکونی نسوی و حبیب السیر خواندمیر.

۲۵. نویسنده کتاب حقایق الاخبار ناصری وقایع نگارخور موجی.

۲۶. تاریخ جهانگشای نادری، میرزا مهدی خان اسرآبادی، منشی نادرشاه، ص ۲۷۸ اعلام الناس.

۲۷. اخبار النول: از ابن العباس احمدبن یوسف دمشقی. تألیف در سال ۱۳۱۸ ه. ق. و تاریخ منتظم ناصری از صنیع اوله که مانند طبری به ترتیب سال نوشته شده است.

۲۸. اعلام الناس، ص ۳۵۸.

۲۹. همان، ص ۵۶۱.

۳۰. همان، ص ۶۲۰.

۳۱. همان، ص ۶۶۶.

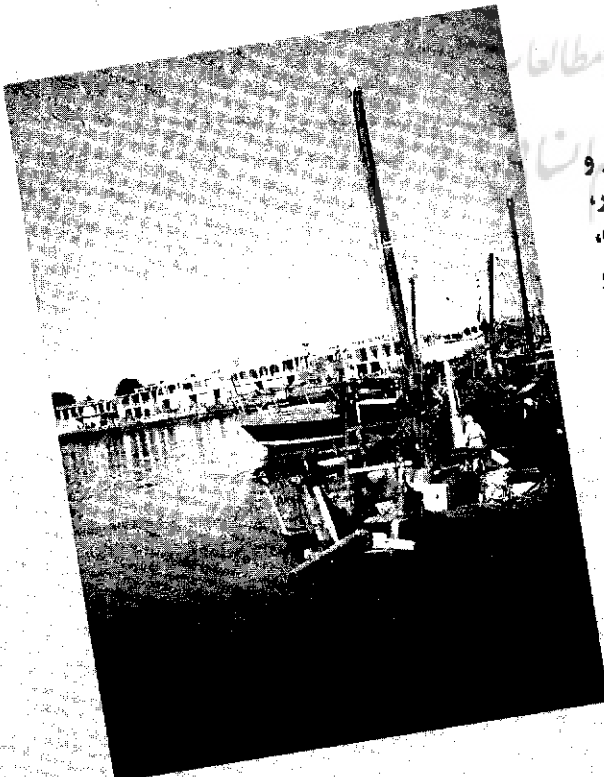
۳۲. اعلام الناس، ص ۶۷۶. آتشکده آذر که مؤلف آن حاج لطفعلی بیگ آذر بیگلی می‌باشد کتاب معروفی است در شرح حال شاعران.

۳۳. اعلام الناس، ص ۶۸۱.

۳۴. اعلام الناس، ص ۷۱۵. مؤلف کتاب رموز البرقیه حاج میرزا محمد کتایف‌فروش اردکانی یعنی می‌باشد که این کتاب را در سال ۱۳۱۳ در احوال تجارت بندرعباس تألیف کرده و در سال ۱۳۱۶ به طبع رسانیده و سدیدالسلطنه خلاصه آن را در کتاب اعلام الناس ذکر کرده است.

۳۵. التذقیق فی السیر الطریق (سفرنامه سدید)، بیوست دهم، ص ۶۱۰-۶۰۳

۳۶. کتاب مفاص اللئالی و مناراللیالی، ص ۱۹۳ که هر دو کتاب توسط استاد احمد اقتداری تصحیح شده‌اند.

شوشگاه علوم انسانی و مطالعات

سدیدالسلطنه با استفاده از آثار و منابع متعددی مانند نخبه‌الدهر، روضةالصفاء و نزهةالقلوب، درباره ساکنان اولیه میناب کنونی و جزیره هرمز و ابتدای آبادانی و رونق آنها مطالب مبسوطی ارائه می‌کند

سدید در جلد دوم کتاب به ذکر نوشته‌های سیاحان و مورخان در کتابش اکتفا کرده و کمتر به تجزیه و تحلیل آنها پرداخته است